

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ТА ВИХОВНОЇ РОБОТИ

FORMATION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE SPECIAL TEACHERS BY MEANS OF PEDAGOGICAL DISCIPLINES AND EDUCATIONAL WORK

Спеціальна освіта на сучасному етапі потребує змін щодо професійної підготовки фахівців у напрямі посилення її компетентнісної орієнтації в різних аспектах. У статті висвітлено проблему формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних педагогів в умовах освітнього процесу. Метою статті є аналіз проблеми формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних педагогів засобами викладання педагогічних дисциплін та проведення виховної роботи.

Виявлено, що професійна спрямованість спеціального педагога передбачає володіння низкою професійних якостей, серед яких: соціальна активність, настанова на формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості дитини; високий рівень професійної мотивації, особистісне усвідомлення педагогічних цілей і завдань; адекватна самооцінка та рівень домагань, гуманістична спрямованість особистості. Професія спеціального педагога гармонійно поєднує медичні, педагогічні та психологічні знання, вміння і навички. Вона тісно переплітається з різними видами «не педагогічної» діяльності: соціально-педагогічної, реабілітаційної, консультативно-діагностичної, психотерапевтичної, корекційної. В комплексі вони сприяють інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в життя суспільства засобами спеціальної освіти та інклюзивного навчання.

На основі аналізу досвіду викладання педагогічних дисциплін та проведення виховної роботи на спеціальності 016. Спеціальна освіта у професійно-спрямованому контексті, виявлено їх цілі, основні етапи, змістові та організаційні особливості застосування. Розглянуто можливості використання різних форм навчальної діяльності при вивченні педагогічних дисциплін та видів виховної і профорієнтаційної роботи як потужних засобів формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних педагогів на етапі їх підготовки в університеті.

Ключові слова: професійна спрямованість, спеціальні педагоги, засоби формування про-

фесійної спрямованості, педагогічні дисципліни, виховна робота.

Special education at the current stage needs changes in the professional training of specialists in the direction of strengthening its competence orientation in various aspects. The article highlights the problem of forming the professional orientation of future special teachers in the conditions of the educational process. The purpose of the article is to analyze the problems of forming the professional orientation of future special teachers when teaching pedagogical disciplines and conducting educational work.

It was revealed that the professional orientation of a special teacher involves the possession of a number of professional qualities, including: social activity, guidance on the formation of a comprehensively and harmoniously developed child's personality; high level of professional motivation, personal awareness of pedagogical goals and tasks; adequate self-esteem and level of harassment, humanistic orientation of the individual. The profession of a special teacher harmoniously combines medical, pedagogical and psychological knowledge, skills and abilities. It is closely intertwined with various types of "non-pedagogical" activity: socio-pedagogical, rehabilitation, consultative-diagnostic, psychotherapeutic, correctional. Together, they contribute to the integration of a child with special educational needs into the life of society by means of special education and inclusive education.

Based on the analysis of the experience of teaching pedagogical disciplines and carrying out educational work in specialty 016. Special education in a professionally oriented context, their goals, main stages, content, and organizational features of an application are revealed. The possibilities of using various forms of educational activity in the study of pedagogical disciplines and types of educational and vocational guidance work as powerful means of forming the professional orientation of future special teachers at the stage of their training at the university are considered.

Key words: professional orientation, special teachers, means of formation of professional orientation, pedagogical disciplines, educational work.

УДК 376-056.26

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.22>

Середа І.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського

Стельмах Н.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми. Модернізація вітчизняної системи спеціальної освіти, зокрема, її гуманізація, деінституалізація, активне впровадження інклюзивних форм і методів актуалізують проблему реалізації компетентнісно зорієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців з урахуванням сучасних освітніх викликів. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних засобів формування професійної спрямованості фахівців спеціальної освіти, зокрема, вчителів-логопедів, шляхом вивчення педагогічних дисциплін та організації виховної роботи.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти підготовки спеціального педагога в сучасних умовах проаналізовано у дослідженнях багатьох вітчизняних учених, серед яких: В. Бондар, С. Конопляста, С. Миронова, О. Нагорна, Н. Савінова, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. Професійну підготовку педагога на основі стандарту компетентності досліджували А. Михайличенко, В. Аніщенко, І. Драч та ін. Особливості формування деонтологічної культури педагога, включаючи і його професійну спрямованість, розглядали М. Васильєва, В. Кравцов, С. Хлестова, Ю. Максимів, С. Чупахіна та ін.

Проте поки що залишається недостатньо висвітленими особливості формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних педагогів засобами педагогічних дисциплін та виховної роботи.

Метою статті є аналіз проблеми формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних педагогів засобами викладання педагогічних дисциплін та проведення виховної роботи.

Виклад основного матеріалу. Професійна спрямованість, передусім, її мотиваційно-ціннісна складова, відіграє важливу роль у формуванні сучасного спеціального педагога. Адже саме мотивація забезпечує до 50 % (а іноді й більше) успіху в будь-якій справі, передусім, у професійній діяльності. Немотивована діяльність не може бути якісною та ефективною. У той же час є суттєва різниця в тому, що приваблює студентів у майбутній професії спеціального педагога: фінансова стабільність, скорочений робочий день, тривала відпустка або ж любов до дітей, бажання гармонізувати їх розвиток, стати професіоналом у цій сфері тощо.

Зміст професійної готовності спеціального педагога традиційно відображається у його *професіограмі*, тобто ідеальній моделі, певному еталоні, в якому визначені основні якості особистості педагога, а також знання, вміння та навички, необхідні для якісного виконання ним основних професійних функцій.

Вона представлена 3-ма взаємопов'язаними складовими:

- загальногромадянські (загальнолюдські) якості,
- якості, які визначають специфіку педагогічної професії,
- спеціальні знання, вміння та навички [3].

Не зупиняючись детально на кожній складовій, окреслимо лише деякі важливі аспекти стосовно нашої теми.

Професійна спрямованість спеціального педагога передбачає володіння певними професійними якостями, серед яких: соціальна активність, настанова на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості дитини; високий рівень професійної мотивації, особистісне усвідомлення педагогічних цілей і завдань; адекватна самооцінка та рівень домагань, гуманістична спрямованість особистості [2].

Професія спеціального педагога гармонійно поєднує медичні, педагогічні та психологічні знання, вміння і навички. Вона тісно переплітається з різними видами «не педагогічної» діяльності в її класичному розумінні, а саме: соціально-педагогічної, реабілітаційної, консультативно-діагностичної, психотерапевтичної, власне корекційної та ін. Всі вони в комплексі забезпечують реалізацію основної мети – сприяють інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в життя суспільства засобами спеціальної освіти та інклюзивного навчання.

Важливо усвідомлювати, що професія спеціального педагога належить до особливо складних категорій праці. В першу чергу, спеціальний педагог – це людина, не байдужа до чужих проблем. Такий фахівець повинен завжди проявляти чуйність, ввічливість, толерантність, терплячість, максимальну коректність та обережність у спілкуванні з особливими дітьми та їх сім'ями [1; 4].

Формування професійної спрямованості майбутнього спеціального педагога в різних її аспектах забезпечується відповідним наповненням змісту педагогічних дисциплін у поєднанні з вибором відповідних форм, методів і засобів навчання. Така цілеспрямована діяльність починається вже з 1-2 курсу, передусім у процесі вивчення дисциплін: «Спеціальна педагогіка (порівняльна)», «Педагогічна деонтологія, риторика, культура мовлення корекційного педагога», «Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку», «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» та ін. І далі поглиблюється при вивченні спеціальних фахових дисциплін.

Наприклад, в курсі «Педагогічна деонтологія» студенти ознайомлюються з документами, навчальними відео та іншими матеріалами, які допомагають сформувати уявлення про деонтологічні принципи педагогічної діяльності, академічну доброчесність, педагогічний такт і т. п. З метою більш глибокого усвідомлення основ педагогічної діяльності та формування професійної спрямованості на 1 курсі студенти виконують такі завдання:

- пишуть есе з теми «Моє педагогічне кредо»;
- створюють буклет «Етичний кодекс корекційного педагога»;
- готують презентацію «Принципи педагогічного такту» (з прикладами та ілюстраціями);
- створюють колаж (фото, малюнки, аплікації) з теми «Спілкування і мовлення як професійні інструменти корекційного педагога»;
- розробляють пам'ятку «Правила ділового етикету для педагога» та ін.

Роботи обов'язково представляються в групі, аналізуються й обговорюються, визначаються найбільш вдалі варіанти.

На 2 курсі вивчення дисципліни «Спеціальна педагогіка з основами спеціальної дидактики» починається з мотиваційного творчого есе «Спеціальна освіта і моє місце в ній». Наведемо деякі уривки з творчих робіт студентів:

«...після закінчення школи я не знала, яким шляхом мені йти. І я вирішила обрати шлях добра і допомоги. А саме вступила на кафедру «Спеціальної освіти» МНУ ім. В.О. Сухомлинського. З цього моменту я зрозуміла, що буду приносити користь іншим» (Світлана О.).

«...люди, які мають освіту в цій галузі, надзвичайно важливі для суспільства. Це логопеди, дефектологи, асистенти вчителів, спеціальні

психологи... Це люди, які допомагають всім, «хто не вимовляє звук р» і не тільки, всім, кому потрібно трішки більше допомоги і підтримки, ніж іншим» (Катерина І.).

«...на цей шлях стають люди в великими серцями, які готові віддати частинку своєї душі кожному, хто цього потребує. Це люди з великої літери Л...» (Ксенія К.).

«Обираючи майбутню професію, я точно знала, що спеціальна освіта – це те, що мені до душі. Навчаючись у Миколаївському національному університеті на спеціальності «Спеціальна освіта» я ще раз в цьому переконалась. На парах ми детально розглядаємо принципи та методи роботи з дітьми, які мають особливі потреби, щоб у майбутньому стати висококваліфікованими спеціалістами в цій сфері» (Ольга С.).

«Моя професія дозволяє відчувати себе чарівником – дарувати дітям і їх батькам свого роду «зцілення». Логопед – це не просто людина, яка вчить дитину правильно говорити, він розширює межі світу перед нею, ... робить більш упевненою у собі, вчить не відступати перед труднощами...» (Ірина Т.).

«...змінилися покоління, але, на жаль, не змінилося ставлення до особливих дітей. Перекладати відповідальність на когось я не маю права, в моїх силах лише змінити світ навколо себе. І нехай цей світ – тільки моя родина та моє оточення, але я можу зробити так, щоб змінилося їх ставлення до дітей з особливими потребами, а це вже щось. Можливо, всі разом ми запустимо ланцюг великих змін» (Анастасія М.).

«Я прагну не змінити особливу дитину, а змінити ставлення до неї. Дитину потрібно любити і підтримувати, їй необхідна наша допомога та відкрите серце. Ми можемо навчити, пояснити, ввести дитину у цей великий і захоплюючий світ. І яким цей світ стане для дитини, залежить тільки від нас» (Катерина П.).

Для поглиблення професійної спрямованості у подальшій роботі студенти розробляють, наприклад, план-сценарій проведення етичної бесіди «Допомагаючи іншим – допомагаєш собі» (особливі діти) для дітей різного віку.

На 3 курсі студенти з метою практичного застосування здобутих знань створюють різноманітні буклети-пам'ятки для вчителів і батьків, наприклад: «Особливості роботи з дітьми-логопатами», «Поради щодо профілактики і корекції порушень зору у дітей», «Профілактика сколіозу та інших порушень опорно-рухового апарату у дітей» та ін. Готують сценарії та представляють фрагменти профілактичних бесід із батьками та виховних заходів з учнями з проблем корекції важковихованості.

На більш пізніх етапах навчання (в магістратурі), зокрема, в курсі «Самовиховання і саморегуляція особистості» магістранти складають ідеальну

з їхньої т.з. модель спеціального педагога, створюють свій особистісно-професійний автопортрет з урахуванням даних самодослідження та самоаналізу власного професійного досвіду, а також розробляють програму подальшого особистісно-професійного розвитку.

Наведемо фрагмент особистісно-професійної програми магістра, нині вже випускника нашої спеціальності, який представив модель свого розвитку в вигляді символічного багатоповерхового будинку.

«...Щоб розповісти про мої плани на майбутнє, я пропоную уявити символічний багатоповерховий будинок. Перший поверх займає здобуття вищої освіти. Я навчаюся на психолого-педагогічному факультеті і вважаю, що прогрес суспільства надалі залежатиме від усебічного використання психічних можливостей людини, які до сьогоднішнього дня розкриті ще дуже мало.

Другий поверх мого «будинку планів» поділяється на дві частини: у правій, наприклад, розташована перспективна та цікава робота у галузі практичної психології, а у лівій - власна родина, де я міг би щасливо реалізуватись. І хоч обидві мають між собою функціональні та архітектурні розбіжності, але вони гармонійно сполучаються між собою. Тому на цьому поверсі затишно мені і моїм рідним.

Є у моєму будинку ще й третій поверх. Одержавши певний міцний досвід у роботі, я хочу поглибити свої знання з фаху, а тому навчатися та одержати ще одну суміжну спеціальність. Це б дало мені змогу стати більш досконалим фахівцем і, можливо, згодом приступити до наукової праці з психології...

Тож нехай сходинки цього «будинку мрій» ведуть мене до головного у моїх планах - бути самодостатньою особистістю!» (Вадим Г.)

Важливу роль у формуванні професійної спрямованості майбутніх спеціальних педагогів відіграють творчі конкурси професійного спрямування.

Вони: 1) поєднують теоретичні знання, практичні вміння та власне усвідомлення майбутньої професії в інтегрованих продуктах творчої діяльності; 2) актуалізують мотиваційно-ціннісну складову професійної діяльності; 3) дозволяють застосувати отримані знання в практично-творчому аспекті. Традиційно такі конкурси проводяться на завершальному етапі вивчення курсу в цілому або окремих його частин.

Наприклад, курс «Педагогічна деонтологія, риторика, культура мовлення спеціального педагога» завершується проведенням конкурсу ораторської майстерності. *Мета:* осмислити сутність обраної морально-етичної проблеми, підготувати промову та виступити з нею, дотримуючись правил і вимог риторики. Він формує вміння грамотно висловлювати і доводити свої думки, аргументувати,

дотримуватись вимог культури мовлення, артикуляційної та інтонаційної виразності.

Курс «Спеціальна педагогіка» на 2-му курсі – конкурсом «Візитівка спеціальності». *Мета:* осмислити сутність і призначення майбутньої спеціальності, її переваг і труднощів та творчо представити це в одній з обраних форм: відеоролик, презентація, газета, буклет, поетичне представлення, гумористична або казкова форма та ін. На 3-му – конкурсом соціальної реклами «НІ – девіантній поведінці!». *Мета:* осмислити сутність проблеми важковиховуваності та девіацій поведінки дітей і підлітків, важливість превентивної роботи в цьому напрямі; творчо представити своє бачення первинної профілактики певного виду девіантної поведінки в одній з обраних форм.

Подібні заходи є важливою складовою професійного виховання майбутніх спеціальних педагогів. Кращі студентські напрацювання використовуються в профорієнтаційній роботі, розміщуються на сайті факультету, в YouTube, поширюються в соціальних мережах «Facebook» та «Instagram».

Виховна робота кафедри спеціальної освіти здійснюється переважно в 3-х основних аспектах:

- профорієнтаційна складова;
- поглиблення професійного спрямування майбутніх фахівців;
- волонтерська діяльність.

Як свідчить понад 10-літній досвід розвитку спеціальності 016 Спеціальна освіта, саме таке поєднання забезпечує найбільш ефективну інтеграцію змісту навчання, професійної мотивації та практичної їх реалізації, починаючи вже з ранніх етапів навчання.

Волонтерська діяльність, як один із видів педагогічної практики і як виховна діяльність за власним вибором студентів максимально поглиблює мотиваційно-ціннісний аспект обраної професії, знайомить з конкретними умовами праці, розвиває необхідні практичні вміння та навички.

Колектив кафедри використовує різноманітні сучасні форми профорієнтаційної роботи: виховні заходи, конкурси, виготовлення і поширення рекламної продукції (сіті-лайти, буклети, рекламні ролики тощо), публікації в ЗМІ та соціальних мережах.

Висновки. Таким чином, оволодіння професією спеціального педагога – складний і достатньо тривалий процес, який охоплює кілька основних етапів професійного розвитку фахівця. Протягом кожного з них змінюються його професійні та життєві плани, відбувається перебудова структури особистості, визначається провідна діяльність, узгоджена з соціальною ситуацією.

Тому вважаємо особливо важливим добирати саме такі засоби навчально-виховної роботи, які б максимально сприяли самоусвідомленню студентами себе як майбутніх спеціальних педагогів, а також формували у них глибоку особистісно-ціннісну спрямованість майбутньої професійної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*, 2011. № 2. С. 168-177.
2. Компетентнісно зорієнтована професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальної та інклюзивної освіти : монографія / Н. В. Савінова, І. В. Середа, В.А. Кисличенко та ін. Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2022. 188 с.
3. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти: Монографія / Н. В. Савінова, І. В. Середа, Н. В. Стельмах. Миколаїв : Іліон, 2019. 190 с.
4. Максимів Ю., Чупаха С. Особливості становлення особистісно-професійних якостей майбутніх учителів-логопедів. *Освітній простір України*, 2018. № 13. С. 66-76.
5. Савінова Н. В., Середа І. В., Берегова М. І. Технології виховної роботи в інклюзивному середовищі. Навч.-метод. посібник. Миколаїв: Іліон, 2022. 195 с.
6. Sereda I. V. Blended learning implementation during training the teachers of special education in the conditions of quarantine. *Information Technologies and Learning Tools*, 2022. 88(2), 239–254. <https://doi.org/10.33407/itlt.v88i2.4532>
7. Шеремет М. К. Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі, *Логопедія*, 2011. № 1. С. 3–5.